

în 1927, ca
 (1928-1931), absolvent cu teză de
 (1931-1934). După efectuarea unor studii de specializare în Franța
 (1935-1939), și-a continuat în București doctoratul în Științe cu
 (1941-1942), doctorat în Științe cu C. Fleba
 și M. Vasiliu. În 1942, doctorat în Științe cu
 și Comandantul Școlii nr. 1 (1942-1943). A fost profesor la
 Școala nr. 1 (1944-1946) și a fost deținut politic (1958-1964).
 A fost ca asistent la Centrul de logică al Academiei Române
 (1965-1977). Livrat 12 ani și a petrecut în Pâlnia, fiind internat
 la scutit din apropiere.

„Către originea, examinate în ordinea apariției primii cărți: *Metafizica*
 și *Geneza timpului* (1934), *Concepte din lucrul în Știința filosofiei la*
Platon și Kant (1936), *De curio. În vorbire în oral spontane*
și în scris (1937), *Viața și filosofia lui René Descartes* (1937),
De curio. În vorbire în oral spontane și în scris (1940), *De curio. În*
vorbire și în scris (1941), *De curio. În vorbire și în scris*
introducând (1942), *De curio. În vorbire și în scris* (1944), *De curio. În*
vorbire și în scris (1945), *De curio. În vorbire și în scris* (1947),
De curio. În vorbire și în scris (1948), *De curio. În vorbire și în scris* (1950),
De curio. În vorbire și în scris (1951), *De curio. În vorbire și în scris* (1952),
De curio. În vorbire și în scris (1953), *De curio. În vorbire și în scris* (1954),
De curio. În vorbire și în scris (1955), *De curio. În vorbire și în scris* (1956),
De curio. În vorbire și în scris (1957), *De curio. În vorbire și în scris* (1958),
De curio. În vorbire și în scris (1959), *De curio. În vorbire și în scris* (1960),
De curio. În vorbire și în scris (1961), *De curio. În vorbire și în scris* (1962),
De curio. În vorbire și în scris (1963), *De curio. În vorbire și în scris* (1964),
De curio. În vorbire și în scris (1965), *De curio. În vorbire și în scris* (1966),
De curio. În vorbire și în scris (1967), *De curio. În vorbire și în scris* (1968),
De curio. În vorbire și în scris (1969), *De curio. În vorbire și în scris* (1970),
De curio. În vorbire și în scris (1971), *De curio. În vorbire și în scris* (1972),
De curio. În vorbire și în scris (1973), *De curio. În vorbire și în scris* (1974),
De curio. În vorbire și în scris (1975), *De curio. În vorbire și în scris* (1976),
De curio. În vorbire și în scris (1977), *De curio. În vorbire și în scris* (1978),
De curio. În vorbire și în scris (1979), *De curio. În vorbire și în scris* (1980),
De curio. În vorbire și în scris (1981), *De curio. În vorbire și în scris* (1982),
De curio. În vorbire și în scris (1983), *De curio. În vorbire și în scris* (1984),
De curio. În vorbire și în scris (1985), *De curio. În vorbire și în scris* (1986),
De curio. În vorbire și în scris (1987), *De curio. În vorbire și în scris* (1988),
De curio. În vorbire și în scris (1989), *De curio. În vorbire și în scris* (1990).

© HUMANITAS, 1999

ISBN 973-28-0921-3

Cuvânt înainte

În istoria filozofiei se înregistrează, printre puținele câștiguri mai sigure, „categoriile“ lui Aristotel și cele ale lui Kant, desprinse de aceștia drept ideile cele mai generale ale cugetului omenesc. Între cele două tablouri de categorii nu este o legătură directă, iar dacă li se adaugă cel al lui Platon, din dialogul *Sofistul* — un tablou de obicei nerelevant, deși deosebit de însemnat —, atunci ne aflăm în fața a trei grupe de categorii distincte, cu pretenția totuși de a reprezenta, de fiecare dată, „ideile cele mai generale“ ale cugetului.

Grupele acestea sînt următoarele:

La Platon:

ființă;

stare, mișcare;

identitate, alteritate.

La Aristotel:

ființă individuală;
cantitate, calitate, relație;
spațiu, timp, modalitate;
acțiune, pasivitate, posesiune.

La Kant:

unitate, pluralitate, totalitate;
existență*, inexistență*, limitare;
substanță, cauzalitate, comunitate;
posibilitate, realitate*, necesitate.

În fața acestor trei grupe te întrebi: dacă ele reprezintă ideile cele mai generale, cum se face că nu sînt aceleași? Iar dacă spui: sînt perspective subiective, atîta tot, atunci cum se explică obiectivitatea cu care s-au impus ele în istoria gândirii? Au ele cumva un sens mai adînc, poate chiar o solidaritate ascunsă?

Cultura europeană a venit să arate, în chip neașteptat, că există cu adevărat o solidaritate ascunsă a categoriilor tradiționale. Ele sfîrșesc prin a se acoperi cu sistemul științelor, desfășurat limpede

* Traducerea categoriilor kantiene respective cu „existență“, „inexistență“, „realitate“ este dintru început interpretativă.

abia în secolul al XIX-lea. În ordinea, chiar, în care apar ele, tablourile vin să caracterizeze modalitatea fizică, cea chimică, cea elementar organică, cea superior organică și omul.

Rămîi o clipă surprins să vezi, în aceste ciudățenii speculative ale gândirii, prefigurarea bine cunoscutelor noastre științe: fizică, chimie, botanică, zoologie, biologie, științele despre om. Dar așa trebuia să fie, îți spui, dacă filozofia tradițională n-a fost o absurditate și cultura științifică de astăzi nu e un exces intelectualist. Gîndirea omului nu putea să nu fie solidară, în adînc, cu ea însăși; nu se putea ca ea să conceapă două mii de ani ceva și să găsească dintr-o dată altceva. Este bine să-ți reamintești lucrul acesta, spre a nu nesocoti prea mult trecutul uneori, spre a nu-l glorifica prea mult alteleori, deplîngînd prezentul ca o rătăcire. Cultura noastră este o lentă și sigură desfășurare cu sens, de la ființa „fizicienilor“ presocratici pînă la necesitatea logică a științei de astăzi.

Firește, categoriile nu s-au înscris *de la sine* pe această linie. O categorie este, filozofic, un predicat universal și atîta tot¹; iar orice lucru, într-adevăr, are parte de ființă, de mișcare, de unitate ori de

¹ Folosința curentă a termenului de categorie e prea liberă.

cauzalitate. Dar, deși universale ca folosință, categoriile tradiționale s-au dovedit caracteristice ca semnificație, pentru câte un plan de cunoaștere și câte un nivel de realitate. Platon nu era fizician, nici măcar în sensul antic; dar categoriile sale din *Sofistul* sînt caracteristice realului anorganic. Aristotel nu e doar naturalist; dar categoriile sale vorbesc cel mai bine prin natura organică. La rîndul său, Kant nu e doar antropolog; dar categoriile sale sînt ale naturii reflectate de om și ale omului. Iar din categoriile acestea, apărute liber unele față de altele sau alteori chiar ostil, în jungla speculației, cultura științifică a venit să facă ordine. E ca și cum aceste „spuse universale“, care sînt categoriile, ar istorisi povestea lumii, pe care a reluat-o apoi, în termenii ei siguri, știința.

Dar atunci, dacă științele istorisesc lucrurile mai bine și mai întemeiat, de ce mai este nevoie de filozofie? Dacă științele de astăzi răspund presimțirilor speculative de ieri, ce-i mai rămîne filozofiei?

Îi rămîne tot. Filozofia, e drept, nu mai are nimic propriu în conținut: născute din ea, științele s-au întors, ca tot ce e viu, împotriva ei și au jefuit-o de concepte și probleme. I-au luat pînă și ce avea mai propriu, categoriile: despre cauzalitate, unitate, pluralitate, posibilitate și necesitate, despre relație,

timp și spațiu vorbesc astăzi mai adîncit și riguros științele. Chiar despre om și conștiință au s-o facă într-o zi. Nimic nu le poate fi străin. — Dar nici filozofiei.

Căci nu se poate spune, despre ele două, că ar avea domenii distincte: așa cum cunoașterea științifică resimte orice lucru din cer și de pe pămînt, dinăuntru și din afară, drept o provocare, filozofia resimte o stranie răspundere în idee față de tot, față de abaterile și împlinirile omului, față de buruienile fără rost ale firii, sau față de ființele raționale din cosmos încă nedescoperite.

Că una vrea legile, alta sensurile; că una caută exactitatea, cealaltă adevărul; una, omul în lume, alta, lumea în om; una, părțile ce dau totul, alta, totul ce dă părțile; una, stabilitatea legilor, cealaltă, desfășurarea înlănțuirilor; una, cu prioritate logicul, alta, cu prioritate dialecticul; că una are drept ideal o matematică universală, alta o *mathesis universalis* — sînt lucruri care s-au spus și se mai pot ori-cînd spune.

Dar aci vom spune ceva mai simplu, pe măsura simplității acestei mici cărți: că una dă maturitatea spiritului, pe cînd cealaltă, filozofia, dă naivitatea lui secundă. Astăzi spiritul are nevoie de o asemenea naivitate. Tocmai pentru că știința a reușit atît de

bine, ea a devenit seriozitatea însăși. Ingenuitatea naturii, mirările, naivitatea de primă instanță s-au pierdut — și de altfel nu mai pot și nu mai trebuie să fie regăsite. Dar naivitatea secundă pe care o aduce filozofia, una în fața imediatului și a obișnuitului, nu în fața neobișnuitului, cum a fost cândva a științei înainte de a dovedi că nimic nu e neobișnuit, o asemenea mirare este poate mai necesară veghii noastre, astăzi, decît a fost mirarea ce a scos pe om din somnul animalității, ieri. Căci astăzi riscăm intrarea într-un somn secund.

Sub semnul acesta al unei naivități secunde, sortită să scoată pe cîte cineva din somnul secund al omului, au fost scrise paginile de față. Nu numai că nu e vorba în ele de știință, dar nu e în joc nici filozofia, sau cine știe ce viziune sistematică, de vreme ce acestea ar cere o răspundere strictă în idee.

E vorba, în paginile de față, de simpla materie brută a filozofării. Ele sînt născute din mirarea că toate țin în cultura noastră — și se încheie cu mirarea că, ajunsă de la ființă la necesitate, după 27 trepte, conștiința vede că toate se destramă din nou, cufundîndu-se într-o admirabilă lume a începuturilor.

FIINȚA

I

NATURA ANORGANICĂ

(Tabloul platonician)

Spre a ajunge pînă la un, care îl gîndesc, realul a trebuit să strănească de multe lucruri. Spre a ajunge la un, trebuie să negăm o multitudine de lucruri. Reflexiunea începe cu negația, de vreme ce ține întotdeauna calea întoarsă. Ființa lumii nu e asta, nici asta. Dar ce este?

Prima răspuns a fost: ființa lumii e altceva. Căci ce se arată nu e decît aparență. Dincolo de hăcui și prosova, este ceva anumit: apă, foc, număr, atom, fier, aer și simplu; neam chiar, a îndrăznii să spună gândirea indiană.

Un al doilea răspuns a fost: ființa lumii nu e asta, nici asta; dar nu e nici altceva determinat, ci o pură nedeterminare a materiei, oarbă indistinctă din care se trag și la care vor reveni toate.

1. FIINȚĂ

Spre a ajunge pînă la om, care îl gîndește, realul a trebuit să afirme nespus de multe lucruri. Spre a ajunge îndărăt, pînă la ființa realului, din care pleacă toate, omul trebuie deci să nege o mulțime de lucruri. Reflexiunea începe cu negația, de vreme ce face întotdeauna calea înapoi. Ființa lumii *nu* e asta, nici asta. Dar ce este?

Primul răspuns a fost: ființa lumii e altceva. Ceea ce se arată nu e decît aparență. Dincolo de lucruri și procese, este ceva anumit: apă, foc, număr, atom, ființă pur și simplu; neant chiar, a îndrăznit să spună gîndirea indiană.

Un al doilea răspuns a fost: ființa lumii nu e asta, nici asta; dar nu e nici altceva determinat, ci e tocmai nedeterminarea materiei, oarba indistinție din care se trag și la care vor reveni toate.

Un al treilea răspuns a fost: ființa lumii nu e nici ceva determinat, dar nici nedeterminare oarbă, ci posibilitatea nesfârșită, sortită să se împlinească printr-un intelect a toate rînduitor, sau prin forme și legi gata date din afară.

Iar ultimul gînd, cel al omului de azi, pare a fi cum că, într-adevăr, ființa lumii e nesfârșita posibilitate a materiei, dar nu a celei care este înformată din afară, ci a celei care-și face singură formă; că deci ființa lumii este o devenire cu istorie.

Această istorie a realului care afirmă, o descrie, treaptă cu treaptă, de-a lungul propriei sale istorii, gîndirea care neagă.

2. STARE

Nu e adevărat că totul este o oarbă devenire — își începe gîndirea cariera, negînd. Un minimum de consistență, anumite stări de agregare trebuie să fie pretutindeni și oricînd, chiar la începuturi. Există, de pildă, o stare solidă, una lichidă și una gazoasă a materiei (pămînt, apă, aer, ca elemente ale lumii, spun anticii), ce par a fi de totdeauna și pentru totdeauna. Cîndva, gîndirea cercetătoare va numi *fizică* știința care începe de la asemenea stări

și va găsi că există o a patra stare de agregare, plasma, nespus mai răspîndită în cosmos decît celelalte. A reflecta materia lumii înseamnă, atunci, a vorbi, cu fizica, de starea și stările ei, de formele ei de consistență.

Totul de altfel are o stare pentru gîndire, chiar și în ceasurile mai tîrzii, nu numai lucrurile moarte, dar și cele vii, cu speciile lor; pînă și rînduielile omului, cu „stările“ societății și „statele“ ei, dar mai ales hipostazele gîndului, cu așezările lor în concepte. Îi e teamă la început gîndirii de mișcare. Spre a putea înțelege și cunoaște ceva, ea are nevoie de stătător, de așezare. Atunci permanentul îl va căuta ea, nu instabilul, ce nu poate fi prins cu mintea. Și, reflectînd stările lumii, sedimentările ei, gîndirea are tendința de a crede că și lumii îi e teamă de mișcare. „Nici un lucru nu iese din starea în care se găsește, dacă nu vine o putere din afară să-l scoată“, pare a fi un principiu al lumii. Gîndirea îl botează principiul inerției și îl așază la începutul lucrurilor. Prin ea însăși, de la ea însăși, lumea nu s-ar preface. Satisfăcută întru sine, echilibrată și inertă, ea ar persevera întru ce este.

Fără un minimum de consistență, nici prefacerile nu par de înțeles. Firește, stările vaste și greoaie, din primul moment, starea solidă, lichidă și gazoasă

— pământul, apa și aerul, cum spuneau cei vechi — vor trebui să lase loc altora, mai subtile. Dar tot stări sînt, forme de închegare ale materiei, stratificări ale ei, ce țin și se păstrează ca atare. Există o stare de cristalinătate, cu forme bine definite, cu posibilități de simetrie perfect identificabile, pe care cineva spunea chiar că le-a numărat, fiind vreo 230 toate; există o „stare“, cu felul ei de consistență, a căldurii; o alta a luminii. S-ar putea vorbi și de o stare a tuturor oscilațiilor ce dau undele, căci există o formă de permanență și aci; în orice caz, există o stare, de care începuse și Thales să afle ceva, a electricității. Ba, gîndindu-te la forma de consistență a materiei care s-a numit electricitate și despre care, veacuri de-a rîndul, nu s-a știut aproape nimic, te-ai putea întreba, cîte alte „stări“ nu există, eventual, de care să nu ne dăm seama, reprezentînd planurile de realitate și de materialitate ale lumii, pe care va avea să le cerceteze cîndva fizica.

Inerția, ridicată pînă la sensul de persistență a oricărei stări în natura ei proprie, pare suverană într-o astfel de lume a începuturilor. Iar cugetul se adîncește în aceste calme stratificări ale materiei, căci găsește ceva pe măsura sa: filoane de ordine.

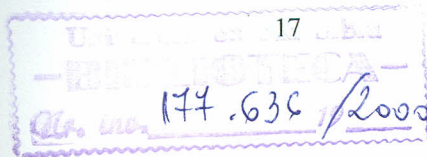
Dar gîndul stării își vede singur limitele. El n-a putut vorbi de o stare, a trebuit să spună „stări“, la

plural. Nu a putut nici face dintr-una din ele starea fundamentală, cum ar fi voit anticul acela cu apa, sau un altul cu aerul. Cînd te gîndești mai bine la ce poți denumi stare, îți spui: în nici un caz ceva străin mișcării. Sau atunci, termenul de stare spune atît de mult, încît învăluie totul și sfirșește prin a nu mai însemna nimic: nu se spune la fel de bine că un lucru se află în „stare de mișcare“? Trebuie deci să te contrazici.

Treapta stărilor este doar una de început, trecătoare pentru materie ca și pentru gînd. Inerția denumea numai aparenta timiditate a materiei de a da la iveală, dintr-o dată, totul. Materia arată gîndirii, o clipă, cîteva forme provizorii de echilibru, drept tot atîtea sedimentări definitive ale ei, iar gîndirea se grăbește să le înregistreze, găsind în fine pămînt sigur. Dar ea trebuie să se deprindă cu veșnica surpare a lucrurilor și așezărilor. Dacă vrea să poarte cu adevărat asupra lucrurilor, atunci gîndirea trebuie să nege iarăși, adică să afirme mișcarea.

3. MIȘCARE

Pînă și ceea ce părea stare se dovedea a fi mișcare: stările ca atare nu rezistă. Starea solidă, cea

lichidă și cea gazoasă trec cu ușurință una într-alta, focul este agentul principal al mișcării, poate, iar dacă vrei să-l denumești stare, el se dovedește a fi tocmai starea care le desființează pe celelalte, anti-starea prin excelență. Căldura era și ea mișcare, lumina și electricitatea mișcare încă. Vaste tipuri de mișcare universală vin să dea ritm și viață cosmosului, agregarea și dezagregarea, concentrația și expansiunea, sau, mai ales, atracția și repulsia. În fața lor, cei vechi au fost atât de copleșiți, încât nu au putut vorbi decât de o divinitate, un Eros, care mână părțile lumii una către alta, după legile asemănării, sau alteori ale împotrivrării, erosul cosmogonic. Altminteri ei fugeau de mișcare, căci era pentru ei neînțelesul.

Dar tocmai mișcarea va da înțeles lumii, în primul rînd mișcarea ce se încheie.

În chip obișnuit, mișcarea e închipuită ca deschisă și ivindu-se din afară, ca efect al unei forțe. Așa o va cerceta fizica începătoare de mai târziu, drept mișcare ce deplasează și accelerează, adică scoate din inerție lucrurile. Căci e vorba încă de lumea începuturilor, în care n-au apărut procesele lăuntrice. Sînt totuși legi aci, legi ale mișcării, peste care e stăpîină atracția universală. Să fie ele singura expresie a mișcării, la treapta aceasta chiar?

Pentru cei vechi, mișcarea, chiar a celor neînsuflețite, se ivea nu din afară, ci din tendința fiecărui lucru către „locul propriu“. Unele tind în jos, căci acolo e locul lor adevărat, în schimb aerul și focul tind către locul lor de sus. Lucrurile nu ar fi, așadar, în locul lor natural și caută să-l regăsească, de parcă ar tinde să refacă un echilibru din care, nu se știe cum, au fost desprinse. În acest caz însă ținta mișcării ar fi odihna finală — așa cum și credea gîndirea antică —, iar vasta însuflețire a lumii s-ar reduce la intrarea necesară în ordinea nemișcării.

Dar gîndul mai adînc despre mișcare va spune dimpotrivă. Dacă trebuie recunoscut anticilor meritul că nu lasă mișcării un simplu sens exterior, ci o leagă mai intim de lucruri, trebuie totdeodată adăugat că ea nu poate însemna regăsirea unei ordini vechi, ci mai degrabă crearea uneia noi. O neodihnă de ordin superior, și nu repausul pare a fi rezultatul mișcării din natură. În opoziție cu mișcarea ce vine din afară să deplaseze lucrurile, cugetul crede a oglindi în ele o mișcare ce, dimpotrivă, le plasează în ordine abia ea. Față de o lege a inerției, potrivit căreia fiecare lucru ar persista în starea în care se găsește, atîta vreme cît nu-l scoate altceva din ea, cugetul vine acum să constate, dimpotrivă, faptul că e în firea lucrurilor să *nu* persiste

în starea lor, să se schimbe și să devină. O altă imagine a lumii celei mișcătoare apare, astfel, gândirii ce o descrie. Nu mai e în joc mișcarea dezordinii, ci mișcarea unei materii ce intră în ordine, se organizează și înființează astfel lucrurile.

Cum e cu putință așa ceva? Experiența singură avea s-o indice: printr-o nouă formă de mișcare, față de cea deschisă și haotică, *mișcarea închisă*, într-o vibrație la început, apoi pe orbita unui cerc sau a unei elipse; mișcarea împachetată în ea însăși. Materiei cuprinse de mișcarea ce o îngrămădește ori o împrăștie în toate colțurile lumii, gândul mai adânc îi opune materia împlinită într-o mișcare concentrată, stăpînă pe sine și capabilă să definească elemente și lucruri.

Cei vechi încă știau despre o asemenea mișcare: vedeau bine pe bolta cerului rotirea astrelor și socoteau desăvîrșită mișcarea în cerc, ca fiind în același timp mișcare și repaus. Dar ei nu bănuiau cît adevăr stă în vorbele lor. Căci nu mai știau să vadă în restul lumii mișcarea închisă, deși materia o pune în joc pretutindeni, nu numai în cosmosul cel mare, dar și în cosmosul cel mic, al atomului.

Într-un sens, mișcarea se contrazicea: regăsea astfel o modalitate de ordinul stării, dar la un nivel mai înalt decît al stărilor de început. Cugetul vede

că nu s-a înșelat căutînd starea în lucruri, ci doar nereflectînd-o *cu* contradictoriul ei laolaltă, cu mișcarea. Dar mișcarea își creează acum singură starea și se depășește la rîndul ei. Căci în felul acesta, readucînd mișcarea la stare, materia se ridică la o nouă treaptă a dezvoltării ei, dînd identitatea elementelor lumii.

Sau, în termenii de azi, materia trece de la stadiul *fizicii* la cel al chimiei, punînd în joc elementele cu identitate sigură, în anonimatul de pînă atunci al lumii.

4. IDENTITATE

În anonimatul lumii ceva capătă identitate, prin împachetarea mișcării pe o orbită. Materia ajunge la un stadiu nou: își face elementele. Ceva stabil apare dintr-o dată în instabilitatea universală, o permanență în prefacere. Aceasta și este identitatea: faptul de a rămîne același în schimbare.

Starea fugea de mișcare, în timp ce aceasta tăgăduia pretutindeni starea; dar acum ele se împletesc, iar sinteza lor naște realități cu identitate stabilă. Încegată acum după asemenea tipuri de înfășurare a mișcării ei, materia își dă elementele. Știința de

azi a chimiei a putut da nume elementelor — hidrogen, carbon, oxigen sau fier — și le-a putut chiar număra și rîndui în tabloul lui Mendeleev. De veacuri gîndirea încercase să identifice astfel de elemente, dar nu reușea.

În nevoia ei de a vedea permanențele, se oprișe la stări; dar cît de săracă și superficială e starea față de plinătatea identității, o arată faptul că elementele chimiei își păstrează identitatea chiar în stări diferite, solidă, lichidă ori de incandescență. În flăcările soarelui omul a putut citi prezența elementelor de pe pămîntul său, ceea ce înseamnă că starea de identitate e mai adînc durabilă decît „stările“ obișnuite. Către asemenea întruchipări durabile năzuie gîndirea peste tot, dar a trebuit să învețe de la materie a înțelege forma de echilibru a instabilului.

Acesta și este gîndul „identității“, peste tot mai sus unde îl poartă acum cugetul instruit de lucruri. Căci de unde ideea că principiul identității s-a născut în cuget? Lumea largă i l-a trecut, și tocmai de aceea identitatea nu e stinsă, moartă (de tipul $A = A$); nu e o nouă formă de inerție, pe care și firea și gîndul au trebuit s-o respingă. Un lucru își păstrează identitatea, nu o are. Identitatea se naște din împletirea stării cu mișcarea.

Materia trece astfel gîndirii lecția identității, de care prima are nevoie nu numai pentru lumea

începuturilor, ci pentru oricare dintre lumile tîrzii. Dar acum materia trece mai departe, în timp ce gîndirea are tendința să rămînă pe loc. Căci identitatea e iarăși numai o treaptă a materiei, una la care gîndirea trebuie să revină neîncetat pentru afirmările ei, dar pe care lumea largă o poate lăsa uitării, în calea ei către altceva. De pe acum ea pune în joc pe „altul“ și zvonul alterității, în lumea lui același, pe care abia a instituit-o —, în timp ce gîndirea șovăie încă.

Într-adevăr, ce este lumea — stăruie gîndirea — decît miracolul identității, al cîtorva identități, în sînul oarbelor indistinții? Legile, cunoașterea, recunoașterea lucrurilor, procesele lor și reflectarea lor însăși n-ar fi cu puțință, dacă lumea nu ar îngădui ca „același“ să se afirme în sînul ei. Simplul nume, din clipa în care va apărea omul ca ființă cu grai, implică și oglindește identitatea. La fel, tot ce e viață trebuie să adopte ritmul unor forme de „același“. Respirația, nutriția, reproducerea, pulsațiile firii, zilele și nopțile cosmice, toate ce sînt ele, decît unul și același — același? A fost și este atît de mult același pe lume, încît s-a putut spune că toate se vor stinge într-o identitate finală, în ceasul cînd, întocmai oscilațiilor unor pendule diferite, identitățile diferite ale lumii se vor fi sincronizat, devenind o mare și ultimă identitate a lumii cu sine.

Și cu toate acestea, materia desfășoară lucrurile altfel. Ea afirmă pe *altceva*, poartă în sine virtutea neîncetatei înnoiri. În loc să se oprească la treapta de consistență pe care a atins-o, ea scoate lucrurile din identitatea în care singură le așezase o clipă. Nu îngăduie nici unuia să spună „sînt“, căci ea singură este și devine, iar dacă și-a făcut cîteva elemente stabile și bine definite, rezultatul este că va spori cu ele, nu va împuțina sau bloca substanța realității. Abia acum ea poate obține în chip organizat alte lucruri, alte întrupări, cu alte proprietăți — așa cum avea să-i arate omului multiplicarea feerică a substanțelor, în câmpul chimiei. Identitatea s-a ivit în slujba opusului ei, parcă: în slujba proteice alterității.

5. ALTERITATE

Cum se putea opri materia la cele vreo o sută de elemente pe care le-a rînduit în sînul lumii? Elementele acestea, așa cum le-a numărat chimia de mai tîrziu, nici nu sînt lucruri definite, ci feluri generale de a fi — ca speciile de mai tîrziu ale naturii —, simple filoane de identitate, care ar arăta mai degrabă sărăcia materiei, dacă nu ar veni alteritatea să arate

varietatea ei. Cu elementele ei, materia va compune, descompune, recompune substanțele lumii. Numărul redus al elementelor de bază va fi tocmai dovada creativității și inventivității materiei, care nu avea nevoie de mai mult spre a obține, din cîte o sinteză originară, infinitatea celor ce se știu și nu se știu încă.

Întotdeauna cugetul, trezit la viață în fața spectacolului lumii, a reflectat, în felul său, cele ce se prefăceau în vastul laborator de chimie al naturii înconjurătoare, ca și în devenirea umană. A oglindit substanțe, chiar dacă nu le-a înțeles natura; a înregistrat treceri, combinări, alterări, disoluții și transmutații, fără să le stăpînească procesul. Dar cugetul a știut că acest din urmă aspect, procesualitatea, e hotărîtor pentru fire ca și pentru om, și, înțelegînd că trecerea în „altul“ îi e legea, a dat măcar numele și gîndul: alteritate. E numele anticilor pentru ceea ce mai tîrziu va cuprinde, dacă te restrîngi la natură, știința prefacerilor, care este chimia.

Cei vechi au vorbit despre rar și des, umed și uscat, sau de cald și rece, spre a descrie, cu antagonismul ca și cu dozajul acestora, ceva din bogăția substanțială a lumii. Pe de altă parte, au invocat opoziția dintre sus și jos, curb și drept, dreapta și

sînga, spre a sugera — dincolo de știința umbrelor, care e, cum s-a spus, geometria — ceva dintr-o știință a structurilor, ce ar putea începe cu simetriile. Au presimțit în toate acestea viața structurilor formale, le-au ignorat desigur conținutul, dar au înțeles că există, în intimitatea prefacerilor, legi de trecere către altceva și altul. Iar cînd nu au mai știut ce să spună, au dat chip de zeu prefacerilor, cu Proteus.

Ce este altul? Există un altul ca repetiție a unui lucru, unul ca produs al lucrului, un al treilea ca termen de integrare a lui, există altul pur și simplu, altceva decît primul, așa cum există un altul anumit, celălalt, sau un altul contrariu și un altul contradictoriu. Între lucrurile care sînt „altele“, într-o formă de alteritate ori alta, se ivesc de fiecare dată legături noi, de înrudire, de înstrăinare, de opoziție, cu stranii forme de atracție și repulsie. Iar cel mai straniu va fi că, prin cine știe ce chimism lăuntric, atracția de maximă intensitate va fi între contradictorii, sau mai degrabă că tot acest univers de substanțe pare, dintru început, a se împărți în două lumi contradictorii (împărțirea în electricități diferite, sau acizi și baze, păstrează ceva din gîndul celor vechi), ce se atrag ca într-un început de sexurare a materiei. O presimțire de spărtură ireductibilă, ca vasta opoziție a naturii vii de mai tîrziu, între

masculin și feminin, se reflectă naiv — în cugetul care istorisește, parcă mai repede decît ar trebui, înfăptuirile materiei.

Alteritatea vastă a sexelor nu s-a ivit cu adevărat încă. Dar tot ce poate însemna altul față de un altul a și apărut, o dată cu triumful acesta al alterității asupra identității. Nimic nu rezistă trecerii în altul. E o atît de mare înclinare către altul, în universul compuşilor, încît o simplă legătură schimbată (sau alteori un simplu hidroxil, va arăta știința de azi) va pune pe lume alt compus, cu alte proprietăți. De altfel, în asaltul acesta al tuturor împotriva tuturor, pe care-l reprezintă universul material, compuşii de un fel ori altul sînt precipitați să se schimbe. Alteritatea e atît de activă în lume, încît pînă și elementele de bază nu-și păstrează singure identitatea, în cele din urmă. Chiar și ele, prototipuri ale identității și stabilității, sfîrșesc prin a se dezintegra, în timp. Astăzi, de la radium începe, știm bine că elementele cele grele, și nu numai ele, se descompun singure, surpînd, o dată cu natura lor specifică, orice identitate a întruchipărilor materiei.

Cînd însă alteritatea pare a fi rămas singură pe scena lumii, ceva de ordinul unui paradox al materiei vine să schimbe tot tabloul. Firește, identitatea substanțelor și chiar a elementelor chimice nu